

Pražská léta Oskara Schürera (1924–1937)

K 120. výročí narození německého básníka a historika umění.

Eva Kröschlová

22. 10. 1892 – 29. 4. 1949

Na vernisáži Geoga Karse jsem prohodila k dr. Paříkovi, že obě vystavené Karsovy busty (Monod-Winckler 1922, Chana Orlova 1934) jsou velmi věrné, že jsem Karse znala jako děvčátko, že byl přítelem mých rodičů a že jsem zdělila dva oleje od něho (*Cikánka* a *Po koupeli*), které mi byly za nejasných okolností odcizeny po Karsově výstavě ve Společnosti Franze Kafky (Matka měla od něho ještě pastel krajinky z okolí Potštejna, kde měla rodina Kröschlových letní byt, vilu Rivieru. Ten jsem věnovala galerii v Kralupech).

Můj otec, Oskar Schürer, se narodil v Augsburgu v rodině, jejíž rodokmen sahá do roku 1296.¹ Žil 13 let v Praze, kam následoval mou matku, první českou

¹ A. Schürer: Die Geschichte der Familie Schürer. Cardamina Verlag, Plaidst (2010).

choreografku tzv. výrazového tance, Jarmilu Kröschlovou, se kterou se seznámil v Hellerau u Drážďan, kde oba učili, otec v tzv. Nové škole, matka v Institutu založeném Emilem Jaques Dalcrozem.

Zahradní město Hellerau bylo založeno na zelené louce či u lesíka, ještě před 1. světovou válkou a drželo se nových urbanistických zásad, z nichž některé nejsou dodržovány dodnes. Jeho zakladatel W. Dohrn dbal o to, aby domky byly stavěny v rozestupech, které umožní svítit slunci i do přízemí každého z nich. V jeho ulicích není pravého úhlu, byly rozvrženy podle přirozených vrstevnic, proláclin a vyvýšenin terénu. Jedině areál ústavu dle H. Tessenowa z roku 1911 má strohé pravé úhly, oblý je pouze v tympanonu umístěný znak „jin-jang“. Ale všechny proporce budov jsou vyměřeny podle násobků modulu lidského těla, které byly závazné i pro velký slavnostní sál navržený roku 1913 scénografem A. Appiem, protože měly ztělesňovat harmonii nově zreformovaného života. Nové metody výuky přijížděli obdivovat osobnosti jako B. Shaw, Ďagilev s Nižinským a další, mezi nimi i Franz Kafka s Maxem Brodem.

Svatba mých rodičů se uskutečnila v Praze v září 1924, pouze v přítomnosti dvou svědků, z nichž jeden byl malíř Zdeněk Rykr. Na něho se nepamatuji, asi k nám nechodil, pravděpodobně se s mými rodiči stýkal někde v pražských uměleckých kruzích (mám od něho velký akvarel krajiny na Kolínsku, odkud pocházela naše stoletá babička). Zato Johannes Urzidila a jeho ženu jsem poznala dost blízce. Byli velmi živí při návštěvách a udržovali také čilou korespondenci. Nejbohatší byla po válce, kdy psal Urzidil z Ameriky věrně až do otcovy smrti v roce 1949. (Opisy dopisů jsem poskytla Goethe-Institutu a dalším institucím, též newyorskému archivu J. U. a mnichovskému archivu Monacensia, který pečuje o pozůstalosti některých německých spisovatelů a též mého otce). – Vzpomínám si, jak jsme byli někdy v roce 1932 nebo 1933 v kavárně na Barrandově, kde jsem byla poprvé a naposled. Rodiče tam nechodili, asi je Urzidil pozval spolu s Emilem Utitzem. Konverzace byla velice temperamentní, nevím, oč šlo, já šla pozorovat bazén a můstek se skokany. Otec i Johannes měli smysl pro humor a tak řeč někdy uhnula k všednějším záležitostem a začali si všimát i malé holčičky. Urzidilovi se mi líbili, byli oba výrazní, tmaví a také otevření, i k dítěti. – Jiný otcův přítel byl rázný Gerhard Gesemann, profesor slavistiky na německé universitě, i jeho inteligentní žena Christa. Bydleli v kolonii pražských intelektuálů v místě, kde dnes stojí hotel Diplomat. Když jsme bydleli na Hanspaulce, seběhla jsem občas dolů, abych navštívila jejich syna Wolfganga, který zůstal mým přítelem dodnes (je rovněž slavista, žije v Mnichově).

Otec měl přátele také mezi českými umělci, např. Josefa Čapka, o němž napsal v časopise Veraikon (1924).² Jeho dcera Alenka byla mou přítelkyní až do své smrti (spolu jsme tančily ve skupině mé matky). Po Čapkově internaci

² Otištěno ve Zprávách Společnosti bratří Čapků, č. 34.

v září 1939 se otec snažil působit na jeho propuštění – bez úspěchu (v té době již žil po rozvodu v Mnichově). Ale podařilo se mu poslat německé filozofické spisy, které si Čapek přál, do Buchenwaldu. O působení O. Schürera mezi českými umělci mi napsala paní Jarmila Čapková v kondolenčním dopise po jeho smrti.³ On byl velice zklamán, že ho při svém hledání Čapkových stop po Německu nenavštívila, jak slíbila. – Mezi českými a německými malíři se pohyboval také Willy Nowak (od něhož mám velký akvarel ženy v okně) a Lotte Radnitz-Schrötter, která namalovala portrét mého otce. Za války jsme ztratili její stopu, ale když jsem v roce 1964 hostovala s Černým divadlem Jiřího Srnce v Benátkách v krásném divadélku Rigotto, přihlásila se ke mně drobná starší dáma, tedy Lotte, která se mezitím provdala za Benátčana Frumiho. Zde se stala známá svým portrétem Ezry Pounda (1964), ale nejvíce se věnovala malbě květin s benátskými motivy.⁴ Navštívila jsem ji v bytě ve starém paláci na Canal Grande, z něhož bylo vidět „schräg – vis-à-vis“ i Akademii, a to nejednou. Stavěla jsem se u ní ještě dvakrát a psaly jsme si, dokud nezemřela v roce 1986. Když jsem se jí ptala, proč nenavštíví svou rodnou Prahu, prohlásila, že se nikdy nevrátí do země, která nezachránila žádného Žida. Podivila se, když jsem jí řekla, že moje tetka Nad'a byla dva roky v koncentračním táboře za ukrývání Hedy Kaufmannové. Ostatně pro odbojový Petiční výbor Věrní zůstaneme, v němž matka, Nad'a a Heda pracovaly, sehnal svého času i otec informace o dru Čížkovi, který umíral ve vězeňské nemocnici v Mnichově.⁵ Američtí kunsthistorici označili kdysi otce za sympatizanta nacismu, což vůbec není pravda. Pamatuji se na jeho smutek 15. března 1939, kdy byl na přednáškovém turné v ČSR. Nikdy nevstoupil do jejich strany, protože nebyl jmenován v Mnichově ani na jiné universitě řádným profesorem. Až po válce na Vysoké technické škole v Darmstadtu, což bylo degradující, protože tam šlo o vedlejší předmět. Ale jeho studenti i posluchači přednášek dodnes ve svém stáří vzpomínají na strhující způsob, kterým je získal pro výtvarné umění. Paradoxem je, že za války se mu vyčítalo, že ve 20. letech sympatizoval se socialismem. Byl tehdy vyzván, aby zastával jakousi funkci ve Výmarské republice, což odmítl. Pak už se s politiky nestýkal a do žádné strany nevstoupil.

V Praze jsme se přátelili s některými architekty, např. s Josefem Říhou, který si vzal tanečnici z matčiny Skupiny, a s T. A. Librou, jehož dceruška chodila se mnou do matčiných dětských kurzů. S rodinou podnikatele Gibiana (velkoobchod psacími stroji) jsme se asi seznámili prostřednictvím violisty Ládi Černého z Pražského kvarteta, s nímž si občas zahrál duo. Ten vařil svým přátelům „kušnu v plameni“, ale já ji bohužel neochutnala, protože ty sedánky se odbývaly večer u Ládička a jeho družky (k stáru i manželky) Jožinky Grossové, která korepetovala při zkouškách matčiny Skupiny. Měla tři krásné dcery – dvě

³ Uveřejnily Zprávy Společnosti bratří Čapků v č. 34 a Revue Prostor č. 23, část též v dvojčísle 55-56.

⁴ Guido Peroceo: Lotte Frumi, W. Frick Publishers (1965). Je zde uveřejněn též její portrét Ládi Černého, dnes v majetku rodiny Schauerových (1930).

⁵ H. Kaufmannová: Válečné vzpomínky. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (1999).

z nich účinkovaly v dětských představeních mé matky, poprvé v Pouti do Betléma, kde jsem hrála a zpívala Panenku Marii, po níž otec prohlásil, že by se nedivil, kdyby ze mne byla herečka. Vánoční tematika se pak stala jednou větví mého choreografického působení a v divadle Viola jsem jí věrná dodnes. Prostřední dcera Soňa si vzala herce Zdeňka Štěpánka a v celém období jejich manželství jsem byla jejich rodinnou přítelkyní.

Měla bych se však vrátit k rodičům. Významnou roli v našem životě hrála rodina Masarykových, která otce přívětivě přijala jako manžela přítelkyně doktorky Alice (ta také navštěvovala soukromě lekce pohybové výchovy mé matky, stejně jako paní Hana Benešová). Několik let jsme trávili část prázdnin v Topolčiankách, kdy se pan prezident starostlivě vyptával mého otce na vývoj v Německu. Otec totiž působil od roku 1932 jako privátní docent na universitě v Halle poté, když se marně pokoušel o místo na pražské německé universitě. Jeho česká manželka, styky s českými umělci, Hradem a Černínským palácem (kde se jeho monografie o Praze dávala návštěvám z německy mluvících zemí na přivítanou), byly na překážku. – V jednom dokumentu Věry Chytilové se mihne můj otec za panem presidentem, oba na koni. Mám fotku od Karla Plicky, kde stojím jako dvouletá před usmívajícím se TGM, „tetou Elis“ a Olinkou. Jiný snímek zachycuje Honzu Masaryka, Alici, dra Revillioda a mou matku při opékání kukuřice na výletě pod blízkým hradem. Bohužel nemám žádný obrázek s chlapci Revilliodovými, prezidentovými vnuky, se kterými jsem si hrávala. „Hebe“ (Herbert) byl ke mně milý, ačkoli jsem pro něho byla moc malá, ale mladší „Leno“ (Leonard) mě všelijak pokoušel. Vyrostl z něho krásný mladík. Těšila jsem se na jejich návrat po válce, ale to už byli oba mrtví. Jen Olga při naší vánoční návštěvě v Černínském paláci s úsměvem vnímala jejich přítomnost kolem nás. Jan byl, bohužel, právě mimo Prahu. Ale k našim přátelům také patřil, jak to deklaruje v dopise z 3. září 1933 mé matce, kde píše o předcházející rozmluvě o možné emigraci mého otce z Německa. Ten sice ještě s námi bydlil, ale dojížděl do Halle, kde by se svého postu musel vzdát a otevřeně se přihlásit k odporu k nacismu. On však zůstal, jak to i Honza mínil, když psal, že jsme povinni zůstat věrni svému národu i v dobách zlých. Dopis je ovšem psán jeho typickým stylem, tedy ne bez humoru.⁶

Otec se živil přednáškami a články v českých i německých časopisech,⁷ psal zejména o mladých umělcích, hodně o pražských a československých architektch, k nimž radil bez rozdílu Čechy a Němce. Ovšem pro Výstavu československého umění (Brno 1928) byl pověřen napsat v katalogu kapitolu o německých umělcích. Zde byl vystaven také sochařský portrét mého otce od sochaře Karla Vogla (měli jsme ho pak v bytě, nevím, kam se poděl; ten, který je vystaven v darmstadtšské škole, je od tamějšího sochaře Geitela). Byl tam i

⁶ Dopisy. 2. díl. Radioservis (2009).

⁷ Veraikon, Tribuna, Pestrý týden, Stavba, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Bau und Werkkunst, Cicerone, Deutsche Kunst und Dekoration, Wasmuths Monatshefte für Baukunst, Prager Tagblatt a d. (prof. Dr. J. Kropáček mi slíbil pověřit některého svého studenta vyhledáním článků O.S. v pražském tisku; bohužel se to neuskutečnilo).

jeho portrét od Lotte Schrötter. Za svého pražského pobytu napsal i několik knih, z nichž ta o Praze se dočkala pěti vydání.⁸ Připravil je řadou článků (jeden o Praze končí slovy “Wir warten auf ein europäisches Prag“). – V Chebu se zúčastnil se svými studenty tehdejších vykopávek. Tamější patrová kaple vzbudila jeho zájem o tento stavební druh, takže pak prostudoval příklady v celé Evropě. (Jednu z jím uváděných kaplí jsem později navštívila na švédském Gotlandu).

Začal vlastně jako básník, vyšly mu tři sbírky básní, většinou antimilitaristických, po první světové válce. Vydal je v roce 1997 souborně Armin Strohmayr spolu s obsáhlým životopisem.⁹ Augsburský tisk pak psal o otci jako druhém zde rodilém expresionistovi, prvním byl Bertold Brecht (dvě z básní přeložil Ludvík Kundera).¹⁰ Po studiu dějin umění básní zanechal, ale i jeho kunsthistorické práce označil prof. G. Gadamer za expresionistické a v dopise mně napsal „Oskar nebyl jen historikem, ale veskrze umělecká nátura.“ Ještě při své návštěvě Prahy roku 1997 po převzetí titulu „doctor honoris causa“ se zmínil o tom, že by Schürerovo dílo mělo být předmětem analýzy. Sám však o něm píše jako o dokonalém příteli. Ještě těsně před dosažením svých 100. narozenin vážil cestu z Heidelbergu do Augsburgu, aby na vzpomínkové slavnosti k 50. výročí otcovy smrti pronesl paján o přátelství.¹¹

Mám-li se vrátit do otcova pražského období, měla bych se zmínit, že při svém zájmu o mladé tuzemské architekty byl zapleten také do Teigovy polemiky, je-li architektura uměním nebo řemeslem. Pro něho byla obojím, ale někteří čeští nacionalisté pak napsali, že se nemá do českých otázek míchat.¹² Jinak se však Češi, Němci, Židé vyjadřovali k otázkám kultury bez rozdílu. A to i Češi v cizině. Otec zajížděl do Paříže např. za Picassovým dílem. Tam se stýkal s Šimou, se Zrzavým¹³ i s dalšími, např. s Karsem a Martinů. Matka vzpomínala, jak s Karsovými navštívili Susanne Valadon, a že byla zvědavá na Utrilla, ten ale přítomen nebyl. Pro Bohuslava Martinů napsala matka libreto na *Kuchyňskou revue* neboli *Pokoušení svatouška hrnce*, kterou pak v roce 1927 uvedla v Umělecké Besedě. Předepsala si tam charleston, tango a další dobové tance (jeho suita z této baletní hudby se udržuje na repertoaru komorních těles s úspěchem dodnes). Karsovi nás často navštěvovali v Praze, on byl velmi vážný, paní Karsová byla řečná, laskavá blondýnka, jakým matka říkala „moletka“. Přijela k nám ještě po Karsově tragické smrti, když už s námi otec

⁸ Picasso, Junge Kunst (1926); Die Doppelkapelle der Keiserpfalz Eger (1929); Prag – Kultur – Kunst – Geschichte. Calvey-Rohrer (1930); Doppelkapellen (?), Augsburg (1934); Die Kaiserpfalz Eger (1934); Deutsche Kunst in der Zips, spolu s E. Wiesem (1938). V posmrtně vydaném svazku Essays zur Kunstgeschichte (nedat.): Krummauer Madonna, Böhmisches Stadtbilder, Skizzen aus Karpatho-Russland. Další knihy již psal v Německu.

⁹ A. Strohmayr: Oskar Schürer. Das dichterische Werk. Roter Milan, Augsburg (1997).

¹⁰ L. Kundera: Zapomenutý básník. Revue Prostor č. 55-56.

¹¹ H. G. Gadamer, kapitoly ve vzpomínkové knize Philosophische Lehrjahre (1977); Gedächtnis auf Oskar Schürer. Neue Darmstädter Verlagsanstalt (1952); Gedenkrede von Prof. Dr. H.G.Gadamer. Augsburg (1999).

¹² Sborník časopisu Stavba.

¹³ Johannes Urzidil: Život s českými malíři (korespondence s J. Zrzavým). Fraktát, Horní Planá (2003).

nebyl. Přivezla mně kabelku, která by svou jednoduchou elegancí byla moderní i dnes.

Prostřednictvím matky se otec stýkal i s jinými českými umělci, jako byl Václav Smetáček,¹⁴ Miloš Hlávka,¹⁵ dr. Helena Vojáčková (původně matčina učitelka analýzy pohybu podle B. Mensendieckové, později zase její žákyně v semináři pohybové výchovy a tance), kteří k nám docházeli. Hela dokonce jeden čas bydlela u nás na Ořechovce. Znal i Josefa Sudka, fotografa dvou matčiných inscenací¹⁶ a našich portrétů. Když jsem ho později potkávala na koncertech nebo na ulici, volal na mne „Nazdar, fešando!“, na což jsem byla patřičně hrdá, dokud jsem nezjistila, že tak nazývá všechny mladé ženy, které znal z návštěv hudebních seancí v jeho atelieru.

Otec v Praze poznal řadu dalších osobností, s nimiž jsem nepřišla do styku.¹⁷ S jednou výjimkou. Po konci války na výstavě, kde mladý sochař Hošek vystavoval moji Hlavu, jsem viděla nápadnou starší dámu, která si ji pozorně prohlížela. Když pak uviděla mne, přišla se zeptat, nejsem-li dcera Oskara Schürera, že jsem mu tak podobná. Představila se jako jeho přítelkyně, paní Divišová. Později jsem se dozvěděla od redaktora Svobodné Evropy v Mnichově, který o otci leccos věděl, že to byla teta básníka Ivana Diviše.

Na závěr bych ráda citovala několik řádek z otcovy předmluvy k předpokládanému 6. vydání knihy o Praze, kterou napsal v roce svého úmrtí: „Po Hitlerově vpádu do Prahy nesměl jsem již veřejně vyznat, že Němci ztratili právo na majetek a určení tohoto města, jak to neúprosná logika dějin dala najevo poctivému nahlédnutí. Změnil jsem ve 3. vydání text na str. 356 takto: Cílem Prahy bylo odedávna a je ještě dnes být zprostředkovatelkou mezi Západem a Východem. Její velké dějiny dávají oběma národním partnerům hluboký závazek rozvážnosti a krásný dar, totiž smět milovat. My Němci milujeme toto nádherné město, i když jeho dnešek nám v tom často brání, milujeme je pro jeho minulost, která náš osud vpletla do růstu jeho podoby (Gestalt) – milujeme ho také pro jeho budoucnost, která patří všem, jejichž skutečný osud se zde naplnil.“¹⁸

¹⁴ Skladatel krátkého baletu J. Kröschlové V podvečer parného dne (bronzová medaile na choreografické soutěži, Paříž 1932).

¹⁵ Autor libreta pro taneční drama Jarmily Kröschlové Kolumbus (1936).

¹⁶ Zelená flétna (1931) a Podvečer parného dne (1932). Na výstavě Sudek a tanec v Atelieru Josefa Sudka (2004).

¹⁷ E. F. Burian (matka s ním vytvořila Křest sv. Vladimíra), F. Feigl, O. Fanta, H. Fantová, J. Funke, A. Justitz (nakreslil Skupinu Jarmily Kröschlové v Debussyho Hračkové skřínce), O. Kletzl, J. Krejcar, R. Kremlička, A. Kubin, F. Kühnl, R. Passer, V. Makovský, A. Novotný, J. Slaviček (v otcově pozůstalosti se našla jeho milostná korespondence; předala jsem ji Ivanu Medkovi, když ji dr. Anička Masaryková odmítla převzít), H. Steiner, O. Storch-Marien, V. Špála, K. Vogel, K. Wolff, C. Zuckermayer.

¹⁸ Následují ještě slova lítosti nad tím, že se na české straně neumělo číst mezi řádky, terorem ještě dost nepoučena nechápala význam mlčení. Atd. Odstavec končí: Jestli snad se to mezitím naučila? (1949). Mnoho o mém otci napsal W. Brosche: Oskar Schürer, Bohemia, Band 10, München (1969). Něco též J. Kropáček: Stodeset let od narození monografa Prahy. Historica Pragensia, Muzeum hl. města Prahy, č. 1 (2003). Zmínky v německých publikacích po r. 1990, články v Lesereihe č. 1 a 7 nakladatelství Vitalis Praha (2001).

Pozn.: Podrobněji o korespondenci Oskara Schürera s Johannesem Urzidilem viz Trapp Gerhard: Concordia discors. Oskar Schürer an Johannes Urzidil 1924-1949. In: brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien/Slowakei 2001/2002, Neue Folge 9-10, DAAD.

Přepsal A. Pařík

V Praze 14. 8. 2012

Redakce Daniela Uherková (2013)

